

колективу, завдань особистісного розвитку виникає внутрішня потреба, яка зумовлює його соціально-комунікативну активність.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біла книга національної освіти України / Т. Алексеев, В. Аніщенко, Г. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010.
2. Кант И. Соч. : в 6 т. – М., 1964. – Т. 3. – С. 159.
3. Соколов А. Общая теория социальной коммуникации / А. Соколов. – М., 2002.
4. Орбан-Лембрик Л. Психология управления : посіб. / Л. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003.
5. Сорокин П. Система социологии / П. Сорокин. Т. 1. Социальная аналитика. – Л., 1920. – С. 16.

Аннотація

Е.В.Прашко

Применение форм коммуникативного воздействия на развитие социально-коммуникативной активности учащихся в условиях общеобразовательного учебного заведения

В статье рассматриваются формы коммуникативного воздействия на развитие социально-коммуникационной активности ученика в условиях общеобразовательной школы. Обобщаются виды вопросов, которые можно эффективно использовать во время учебно-воспитательной деятельности с целью организации диалогового обучения. Предлагаются рекомендации участникам учебно-воспитательного процесса, использование которых может стимулировать социально-коммуникативную активность учащихся.

Ключевые слова: диалог, подражание, управление, стили управления, диалоговое обучение.

Summary

O.V.Prashko

Usage of Forms of Communicative Influence onto the Development of Social-Communicative Activity of Students under the Conditions of General Educational Educational Institution

The article deals with forms of communicative impact on the development of the individual student. Given the types of questions that can be effectively used during training activities in order to organize training dialog. The recommendations the participants of the educational process, the use of which may stimulate social and communicative activity of students.

Key words: dialogue, imitation, management, management styles, learning dialog.

Дата надходження статті: «5» вересня 2012 р.

УДК 371.3

В.В.ПРИМАКОВА,

кандидат педагогічних наук
(м.Херсон)

Виховний потенціал народознавства в професійній діяльності вчителів початкових класів

У статті визначено роль і проаналізовано виховний потенціал народознавства в роботі вчителя з молодшими школярами; охарактеризовано можливості системи післядипломної освіти щодо відповідної підготовки педагогів до професійної діяльності на засадах народної педагогіки.

Ключові слова: народознавство, народна педагогіка, професійна підготовка, післядипломна освіта, вчителі початкових класів.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Серед стратегічних напрямів і цілей розвитку сучасної освіти важливу роль відведено інтеграції України в європейський та світовий простір. Демократичне суспільство зацікавлене в підготовці до активного життя свідомих, високоосвічених, творчих та духовно багатих громадян, здатних до самореалізації та творчої праці в мінливому світі. У зв'язку з цим, актуальним завданням системи освіти є забезпечення належного рівня підготовки вчителів, здатних до ефективного виконання професійної діяльності в умовах глобалізації, інноваційних перетворень. Водночас, оновлення національної школи в Україні, визначення шляхів реформування освіти та входження нашої держави у світову освітню спільноту, вимагає пильної уваги до витоків вітчизняної педагогіки, народних традицій, без яких і українська школа, і українське суспільство ризикує втратити свою самобутність. Тому особливого значення набуває аналіз народознавчого потенціалу, використання якого в сучасній школі дозволить розв'язати безліч актуальних питань сьогодення. На шляху їх реалізації погляд в

історію країни, народу є доцільним, оскільки дозволяє уникнути багатьох помилок, виявити досягнення, зберегти і примножити здобутки.

Аналіз досліджень і публікацій... Починаючи з витоків педагогічної спадщини українського народу, питання стародавньої народної культури були висвітлені у працях видатних істориків та діячів культури М.Грушевського, М.Костомарова, О.Потебні, які обґрунтували філософські основи народної педагогіки й утвердили за нею значення цінного джерела для вивчення народних морально-етичних поглядів. На необхідності вивчення і творчого використання народознавчого потенціалу в становленні та розвитку особистості наголошується у публікаціях С.Гончаренка, В.Кузьменка, Н.Пустовіт, Ю.Руденка, Н.Слюсаренко. Філософські праці Н.Денисюк, В.Плахова присвячені аналізу суті народних традицій, історичних умов їх виникнення, закономірностей функціонування. Теоретико-методологічний і практичний аспекти виховання дітей на ідеях народності розглядали у своїх дослідженнях Г.Ващенко, Т.Дем'янюк, П.Ігнатенко, С.Русова, М.Стельмахович, В.Скуратівський, В.Сухомлинський та інші. Спільною для науковців є думка про те, що формування особистості засобами народознавства включає пізнання та розуміння своєї Батьківщини, з її історією, культурою, традиціями та обрядами. Вони є складовими національного світогляду, і формують ставлення до свого народу, до представників інших націй і народів. Водночас варто відзначити, що проблема використання народознавчого потенціалу для виховання підростаючого покоління, формування компетентного вчителя сучасної школи, залишаються актуальними, а його резерви – не достатньо використаними.

Формулювання цілей статті... Відтак, **метою статті** є визначення ролі, аналіз виховного потенціалу народознавства в роботі з молодшими школярами, характеристика можливостей системи післядипломної освіти щодо належної підготовки вчителів до професійної діяльності на засадах народної педагогіки.

Виклад основного матеріалу... Більшість дослідників, визначаючи суть поняття «народознавство», вважають його системою фундаментальних знань, наукою про націю, людину в її зв'язках із природою, мовою, історією, побутом, обрядами та звичаями, усною творчістю, світоглядом (Т.Дем'янюк, Г.Дмитренко, М.Дмитренко, П.Ігнатенко, Ю.Руденко та ін.). Наголошуючи на можливих відмінностях в історично-культурному досвіді кожної нації, науковці вказують у тому числі на особливі власні здобутки кожної нації в галузі навчання і виховання, способу життя й стосунках у сім'ях [1; 2; 3]. Обізнаність учителів з такими відмінностями та особливостями не тільки розширює їхній кругозір, а й дозволяють будувати роботу з вихованцями з урахуванням отриманого досвіду: на засадах толерантності, полікультурності, взаємоповаги та взаєморозуміння. Ознайомлення дітей з історією, культурою, побутом і традиціями власного народу сприяє розширенню кола адекватних уявлень про взаємозв'язки людини, природи і суспільства. Відтак, формування особистості засобами народознавства вимагає високого рівня підготовки педагогів, здатних до організації цілеспрямованої творчої педагогічної діяльності в навчально-виховному процесі.

У зв'язку з цим надзвичайно корисними для нашої розвідки виявились і наукові праці М.Стельмаховича. Висвітлюючи суть української народної педагогіки, автор виокремлює поняття «народна дидактика», провідними завданнями якої визначає «формування у дітей правильних уявлень про явища навколишнього життя, розвиток пізнавальних психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, мислення, мовлення), розвиток допитливості, кмітливості і розумових здібностей, інтелектуальних умінь і навичок» [4, с.167]. Відтак, і застосування народознавчого матеріалу в навчально-виховному процесі початкової школи, і вивчення та використання вчителями в професійній діяльності досвіду кращих представників народної педагогіки є надзвичайно важливим і корисним.

Щоб процес використання народознавства у роботі школи був ефективним, він має бути побудований з урахуванням системи принципів, підходів, методів, прийомів і форм роботи з учнями. У зв'язку з цим вважаємо необхідним звернути увагу на принципи і підходи педагогіки народознавства. Серед багатьох з них, важливими для становлення і розвитку молодших школярів є, на нашу думку, врахування принципів природовідповідності, народності, самодіяльності та реалізація народознавчого, людинознавчого і особистісного підходів [1].

Реалізація принципу природовідповідності потребує врахування цілісної природи дитини, особливостей її розвитку (як фізіологічних, психічних, вікових, так і національних, статевих), що сприяє гармонійному повноцінному розвитку кожної особистості. Відродження принципу народності дає змогу спрямувати увагу школярів на історичне і культурне минуле та сучасне власного народу, що спонукає до розвитку світогляду і духовності кожного школяра. Реалізація принципу самодіяльності полягає у гуманному, демократичному регулюванні учнівської діяльності, створенні для цього відповідних психолого-педагогічних умов. Його дотримання забезпечує розкриття природних задатків, нахилів кожної особистості, що є необхідною умовою

успішного набуття умінь самонавчання, самоосвіти, самовиховання, а, відтак, успішної соціалізації в сучасному суспільстві. Забезпечуючи глибоке засвоєння учнями знань про історичний і культурний розвиток рідного народу, народознавчий підхід дозволяє створити умови для формування умінь аналізувати, систематизувати та узагальнювати інформацію, розширюючи картину світу кожного школяра. Реалізація людинознавчого підходу дозволяє учням не тільки усвідомити роль людини у всесвіті, історії, житті інших людей, але й краще зрозуміти багатогранний внутрішній світ кожної особистості, закономірності й особливості її поведінки, закони існування в ньому. Особистісний підхід створює умови для комплексного впливу на школяра, його вмотивованості до пізнання, сформованості якостей характеру, компонентів світогляду, що забезпечує використання у навчально-виховному процесі кращих зразків народної творчості, цікавих традицій, обрядів, історичних подій. Отже, реалізація окреслених педагогічних принципів і підходів містить потужний виховний потенціал і дозволяє розраховувати на вироблення у молодших школярів кращих духовно-моральних якостей, формування високого рівня культури спілкування, яка насамперед передбачає, взаємоповагу, визнання цінності кожного індивіда в суспільстві, уміння конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій тощо.

Залучаючи учнів до народознавства, до таких його складових як краєзнавство і етнографія, народна педагогіка і родинна етнопедагогіка, рідна мова, історія і національні символи, учитель початкової школи розширює можливості для розв'язання низки педагогічних завдань, серед яких основними виступають завдання світоглядної, творчої, духовно-моральної спрямованості. Їх вирішенню сприятиме вироблення в учнів системи знань про український народ, особливості його трудової діяльності, побуту, харчування, календаря і народної медицини. Знання звичаїв, сімейних та родових обрядів, вірувань і народної моралі допоможе школярам краще зрозуміти не тільки свій народ, а і самих себе.

Учителі початкової школи, усвідомлюючи виховний потенціал народознавства, прагнуть цілісно і системно подати його зміст, сформувати в процесі вивчення матеріалу систему світоглядних уявлень у школярів, виховати в них кращі цінності. Для цього педагоги використовують програми з народознавства різних авторів. Народознавча складова є обов'язковою у програмі навчального курсу «Я і Україна» (автори Н.Бібік, Т.Байбара, Н.Коваль) та у програмі інтегрованого курсу «Я і Україна. Довкілля» (автори В.Ільченко, К.Гуз). Обидва курси передбачають формування у процесі навчання уявлення та поняття про цілісність світу (цілісності знань про довкілля), створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння історичних і національно-культурних традицій українського народу, вироблення морально-етичних якостей особистості [5].

Учителями початкових класів використовуються також авторські програми для учнів 1-4 класів з народознавства (автор З.Сергійчук) [3] та з українознавства (автори П.Кононенко, Т.Присяжна) [6]. Спільним для обох курсів є те, що одним з головних завдань визначається оволодіння цілісними знаннями про Україну та світове українство, а основою є спрямування на самопізнання та самотворення, що є важливим для становлення і розвитку особистості. Т.Присяжна наголошує, що зміст її програми висвітлює та обґрунтовує сучасну концепцію українознавства як «цілісну, інтегровану систему знань і навчальну дисципліну, кожний тематичний блок якої несе інформативний і потужний виховний компонент; матеріал передбачає вплив на становлення кожного школяра як творця себе, своєї родини, держави, світу та інтегрує й підсилює знання з інших шкільних предметів, допомагає учням узагальнити знання з різних галузей і сфер життя» [6, с.3]. Важливо зазначити, що матеріал програми структуровано за концентричним принципом у певній системі та цілісності, з поступовим ускладненням відповідно до вікових особливостей розвитку молодших школярів. Такий підхід простежується і в програмі «Українське народознавство. 1-11 класи» за загальною редакцією С.Павлюка, яку підготував авторський колектив: Г.Горинь, Є.Сявакко, С.Жовнір-Коструба, Н.Жовнір-Івасько, О.Жовнір. Автори трактують народознавство як ключ до пізнання національного духу, усвідомлення неповторності й самотності кожного народу, його індивідуальних рис у загальній структурі людської цивілізації [7]. Завданням предмета «Українське народознавство» в початковій школі є ознайомлення дітей із зовнішніми проявами побутової культури українців, зацікавлення їх самотністю цієї культури, щоб викликати бажання розвивати і продовжувати її, кращі набуток втілювати у життя. При цьому слід стимулювати передання знань і вмінь школярів своїм молодшим братам і сестрам, вихованцям дитсадків, дитбудинків з метою введення досягнутого школярами народознавчого багажу в дитячий побут [7].

Зміст народознавства, поданий учням професійно, цікаво, грамотно, обов'язково викликає у них моральні, емоціональні та естетичні почуття. У зв'язку з цим П.Щербань наголошує, що до інтелектуальних почуттів належать переживання людини, які виникають і виявляються в її розумовій, пізнавальній діяльності: любов до знань, почуття нового, здивування, сумніву,

впевненості, прекрасного, які породжуються явищами природи, тощо. Засобами народознавства педагог повинен не тільки пробуджувати в учнів ці почуття, а й виховувати їх [8]. Відтак, стає зрозумілою необхідність впливу на емоції й почуття учнів початкових класів засобами народознавчого матеріалу з метою розширення кругозору молодших школярів, розвитку їхніх пізнавальних процесів, виховання кращих моральних якостей та формування у них об'єктивних уявлень про світ.

Підготовка вчителів початкових класів до такої роботи починається під час навчання у педагогічних коледжах і вищих навчальних закладах, під час вивчення курсу народознавства з методикою викладання у початковій школі [9; 10]. Завданнями курсу є орієнтування студентів в етапах розвитку народознавства; знання методики навчання української мови як державної; розуміння сутності теоретичних засад формування і розвитку етнокультурознавчих знань молодших школярів, знань особливостей роботи над збагаченням мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою; оволодіння методикою організації і проведення уроків української мови та читання, які забезпечують досягнення програмових вимог щодо рівня навчальних досягнень молодших школярів та реалізації етнокультурознавчої лінії змісту навчання державної мови в початковій ланці шкіл з російською мовою викладання [9; 10]. Однак, практика показує, що такої підготовки для ефективного викладання народознавства в школі не завжди достатньо. Вчителю, в тому числі й початкових класів, потрібно постійно оновлювати, розширювати коло професійних знань з окресленої проблеми, вдосконалювати уміння і навички використання народознавчого потенціалу впродовж неперервної освіти. Означені завдання покликана виконати сучасна післядипломна освіта вчителів.

Готовність педагогів до викладання народознавства має забезпечити комплексна системна підготовка вчителів початкових класів на засадах безперервності освіти (впродовж курсового, міжкурсового періоду та під час самоосвітньої діяльності). Важливою складовою такої роботи вважаємо спрямованість на усвідомлення вчителями необхідності такої роботи. Ознайомлюючи вчителів початкових класів під час курсів підвищення кваліфікації з теоретичними знаннями, методиками використання народознавчого потенціалу, що є засобами оптимізації навчально-виховного процесу, варто пропонувати такі матеріали, які мають позитивну, моральну, духовну, гуманістичну спрямованість. Обговорення педагогічних ситуацій, прикладів із витоків народної мудрості, зокрема, з народної педагогіки, сприятимуть розвитку і поглибленню морально-етичної та духовної сфери кожного педагога, розумінню важливості власної педагогічної праці, впливу на свідомість дитини та усвідомленню відповідальності за це.

Впливати на сформованість відповідної готовності педагога допоможуть організація і проведення лекцій, семінарів, диспутів, конференцій, педагогічних читань та інших форм роботи з означеної проблеми, спрямованих на вивчення досвіду видатних мислителів, філософів, педагогів, кращих учителів країни, області, міста; на опис їх життєвого і творчого шляхів. У зв'язку з цим, значний інтерес має педагогічна спадщина В. Сухомлинського, джерелом якої була народна педагогічна творчість. Видатний педагог стверджував, що «збереження, розвиток, поглиблення традицій народної педагогіки – наше велике завдання» [11, с.48]. Неодноразово він наголошував на науково-практичному значенні української народної педагогіки, керувався нею у процесі організації навчально-виховної роботи, для чого використовував фольклор, казки, природу для морального, естетичного, екологічного виховання школярів.

Програмою курсів підвищення кваліфікації вчителів передбачені також написання випускних робіт і рефератів з відповідної тематики, відвідування педагогічної практики в школі, відкритих уроків та вивчення передового досвіду вчителів та інші корисні форми роботи, що сприяють професійному розвитку педагогів. Така діяльність продовжується в міжкурсовий період засобами організації проблемних, творчих груп у межах методичних об'єднань, міських та районних методичних кабінетів, консультації та інші форми. Корисною є також співпраця з колегами в групах педагогічної майстерності та молодих спеціалістів, де досвідчені фахівці можуть поділитися багатим професійним досвідом з тими, хто тільки розпочинає педагогічну діяльність.

Окремим структурним компонентом підготовки педагога до професійної діяльності в післядипломній освіті визначено самоосвіту [12; 13]. Професійний розвиток учителя початкових класів у даному напрямі передбачає постійне його фахове зростання, необхідність модернізації знань та майстерне володіння засобами самоосвіти. Відтак з метою особистісно-професійного вдосконалення педагога мають постійно поглиблювати знання з народної педагогіки; вдосконалювати уміння використовувати народознавчий матеріал для підвищення рівня загального, культурного, інтелектуального, морального, творчого розвитку вихованців. Це дозволить більш ефективно розв'язувати завдання, що постійно виникають у роботі вчителя початкових класів.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Узагальнюючи зазначене, можемо зробити висновок про потужний виховний потенціал і важливість використання народознавства у навчально-виховному процесі початкової школи з метою становлення і розвитку особистості. Відродження духовності і створення національної школи нерозривно пов'язані з використанням народної педагогіки в навчанні та вихованні учнів. Організація народознавчої роботи з урахуванням принципів природовідповідності, народності, самодіяльності та реалізація народознавчого, людинознавчого і особистісного підходів сприятиме інтелектуальному розвитку молодших школярів, формуванню у них системи знань про культурно-історичний шлях українського народу та світоглядних уявлень. Ознайомлення з компонентами педагогіки народознавства: народними традиціями, історією, міфологією, символікою має не тільки пізнавальне й виховне значення, а ще й є джерелом розвитку творчої уяви, образного мислення школярів, формування у них вміння бачити багатогранний світ у його різноманітності, мінливості, розуміти взаємозв'язки, закономірності його розвитку. Відповідна підготовка вчителів початкових класів у післядипломній освіті передбачає організацію комплексної діяльності в курсовий, міжкурсний періоди та впродовж самоосвіти педагогів.

Безперечно, тема вимагає подальшого дослідження. Зважаючи на це, додаткового розгляду потребують питання організації позакласної та позашкільної роботи з питань народознавства та українознавства, заохочення дітей до самостійної пошукової роботи в цих напрямках, оптимізації пізнавальної та творчої спрямованості на уроках у початковій школі та забезпечення відповідної підготовки фахівців у системі післядипломної освіти.

Список використаних джерел і літератури:

1. Ігнатенко П. Р. Народознавство у школі / П. Р. Ігнатенко, Ю. Д. Руденко // Сер. 7 «Педагогічна». № 13. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.
2. Уроки народознавства : посіб. / упоряд. М. К. Дмитренко, Г. К. Дмитренко. – К. : Ред. часопису «Народознавство», 1995. – 224 с.
3. Дем'янюк Т. Д. Зміст і методика народознавчої роботи в сучасній школі / Дем'янюк Т. Д. – К. : ІСДО, 1996. – 108 с.
4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи / Наук.-метод. центр серед. освіти. – К. : Початкова школа, 2006. – 432 с.
6. Присяжна Т. М. Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 1-4 класах загальноосвітніх навчальних закладів / Т. М. Присяжна – К. : НДІУ, 2008. – 11 с.
7. Навчально-виховні програми з українознавства. – К. : Знання України, 2001. – 330 с.
8. Щербань П. М. Педагогіка почуттів / П. М. Щербань. – К. : Видавництво т-ва «Знання» України, 1992 – 134с.
9. Король О. В. Методика викладання українського народознавства в школі : навч.-метод. посіб. / О. В. Король – К. : ІЗМН, 1998. – 368 с.
10. Скульський Р. П. Методика викладання народознавства в школі : посіб. [для вчителів, вихователів, студентів і викладачів пед. ін-тів та ун-тів] / Скульський Р. П., Стельмахович М. Г. ; за ред. проф. Скульського Р. П. – Івано-Франківськ: АПН України, Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника, 1995. – 156 с.
11. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1975. – 234 с.
12. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова ; Держ. акад. керівних кадрів освіти. – К., 1998. – 176 с.
13. Олійник В. В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : [моногр.] / В. В. Олійник. – К. : Міленіум, 2003. – 594 с.

Анотація

В.В.Примакова

Воспитательный потенциал народоведения в профессиональной деятельности учителей начальных классов

В статье определена роль и проанализирован воспитательный потенциал народоведения в работе учителя с младшими школьниками; охарактеризованы возможности системы последипломного образования в соответствующей подготовке педагогов к профессиональной деятельности на основах народной педагогики.

Ключевые слова: народоведение, народная педагогика, профессиональная подготовка, последипломное образование, учителя начальных классов.

Summary

V.V.Prymakova

Educational Potential of Ethnology in the Professional Activities of Primary School Teachers

The role and educational potential of ethnology in teachers' work with junior students are analyzed in the article. The possibilities of postgraduate education in such training of teachers to the professional activities on the basis of ethno pedagogy are described.

Key words: ethnology, ethno pedagogy, training, postgraduate education, primary school teachers.

Дата надходження статті: «27» вересня 2012 р.